

УДК 343.337.6:341.3

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.43>

ДИКА С.А.

**ПОСЯГАННЯ НА КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ В УМОВАХ
ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: МАСШТАБИ, МІЖНАРОДНА ФІКСАЦІЯ
ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

**ENCROACHMENTS ON CULTURAL PROPERTY IN ARMED CONFLICT:
SCALE, INTERNATIONAL DOCUMENTATION AND CHALLENGES
FOR PRE-TRIAL INVESTIGATION**

Стаття зосереджена на трьох взаємопов'язаних осях правового реагування на посягання на культурні цінності в умовах міжнародного збройного конфлікту між Російською Федерацією та Україною: кримінально-правовій кваліфікації, доказуванні та подальшому витребуванні викрадених предметів. Обґрунтовується, що ефективна протидія таким діям потребує системного поєднання норм міжнародного гуманітарного та кримінального права з національними механізмами кримінального переслідування. Розмежовано три самостійні масиви протиправної поведінки – умисні атаки на об'єкти культурної спадщини, розграбування музейних фондів та незаконне привласнення, що супроводжується нелегальними археологічними роботами, вивезенням і псевдореставрацією, що дозволяє уникнути змішування складів злочину та пом'якшення їх правової оцінки. Проаналізовано підходи Міжнародного кримінального суду у справі Al Mahdi та Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії у справах Strugar і Jokić, які визначають критерії умислу, зв'язку із збройним конфліктом та межі допустимості військової необхідності при кваліфікації за статтею 438 КК України. Окрему увагу приділено доказовому контуру, де обґрунтовано необхідність розмежування міжнародного документування та кримінально-процесуального доказування. Показано, що цифрові матеріали, включаючи OSINT, супутникові знімки та інші відкриті джерела, набувають доказового значення лише за умов їх належної автентифікації, верифікації та забезпечення ланцюга збереження. Завершальний блок присвячено порівняльному аналізу моделей витребування культурних цінностей на прикладі справ United States v. Schultz, Iran v. Barakat Galleries та Cassirer v. Thyssen-Bornemisza Collection Foundation, що демонструють залежність успішної реституції від якості довоєнного обліку та можливості індивідуалізації предмета. Доведено, що шкода від посягань на культурні цінності має комплексний характер і охоплює матеріальні, економічні, моральні та міжпоколінні втрати, що має враховуватися при формуванні вимог про відшкодування та побудові доказової бази.

Ключові слова: культурні цінності, культурна спадщина, воєнний злочин, стаття 438 КК України, доказування, цифрові докази, реституція, Al Mahdi, Strugar, Гаазька конвенція 1954 року.

The article focuses on three interrelated axes of legal response to encroachments on cultural property in the context of the international armed conflict between the Russian Federation and Ukraine: criminal law qualification, evidentiary processes, and the subsequent recovery of looted objects. It is substantiated that effective counteraction to such acts requires a systematic combination of norms of international humanitarian law and international criminal law with national mechanisms of criminal prosecution. Three

© ДИКА С.А. – аспірант кафедри кримінального процесу (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого) <https://orcid.org/0000-0001-5673-5469>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

distinct categories of unlawful conduct are differentiated, namely intentional attacks against cultural heritage sites, looting of museum collections, and unlawful appropriation accompanied by illegal archaeological activities, removal, and pseudo-restoration, which makes it possible to avoid the conflation of elements of criminal offences and the consequent mitigation of their legal qualification. The approaches of the International Criminal Court in the Al Mahdi case and of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia in the Strugar and Jokić cases are analysed, as they define the criteria of intent, nexus with the armed conflict, and the limits of permissible military necessity in the application of Article 438 of the Criminal Code of Ukraine. Particular attention is paid to the evidentiary framework, where the necessity of distinguishing between international documentation and criminal procedural proof is substantiated. It is demonstrated that digital materials, including OSINT data, satellite imagery, and other open sources, acquire evidentiary value only under the conditions of their proper authentication, verification, and the establishment of a documented chain of custody. The final section is devoted to a comparative analysis of models for the recovery of cultural property, based on the cases *United States v. Schultz*, *Iran v. Barakat Galleries*, and *Cassirer v. Thyssen-Bornemisza Collection Foundation*, which demonstrate the dependence of successful restitution on the quality of pre-war inventory records and the possibility of individualising the object. It is proved that the damage resulting from encroachments on cultural property has a complex nature and encompasses material, economic, moral, and intergenerational losses, which must be taken into account when formulating claims for compensation and constructing the evidentiary framework.

Key words: *cultural property, cultural heritage, war crime, Article 438 of the Criminal Code of Ukraine, evidence, digital evidence, restitution, Al Mahdi, Strugar, 1954 Hague Convention.*

Вступ. Збройна агресія Російської Федерації проти України виявила цілеспрямовані напади на культурний простір, що за своїм характером та наслідками виходять далеко за межі звичної супутньої шкоди збройного зіткнення. Удари по об'єктах культурної спадщини, розграбування музейних колекцій, незаконні археологічні розкопки на тимчасово окупованих територіях і так звана реставрація, яка нищить автентичність пам'яток, утворюють якісно різні масиви протиправної поведінки з відмінним правовим режимом і доказовою архітектурою. Без чіткого розмежування таких діянь юридична оцінка ризикує перетворитися на узагальнений опис «руйнувань», що нівелює специфіку міжнародних злочинів та послаблює перспективи притягнення винних до відповідальності. Особливої гостроти набуває потреба узгодити три осі юридичного реагування: точну кваліфікацію посягань як воєнних злочинів, належне процесуальне доказування у внутрішньому провадженні та подальше витребування викрадених або переміщених предметів засобами національного й транснаціонального права [1, с. 57–74; 4, с. 318–323].

Системна реакція національної кримінальної юстиції перебуває у стадії становлення. Окремі базові питання, як-от співвідношення національної категорії «національні цінності» з міжнародно-правовим поняттям «cultural property», доказова цінність матеріалів, отриманих засобами міжнародного документування, та можливість витребування предметів за межами України, поки що не отримали несутербильної процесуальної відповіді. Саме тому дослідницька оптика повинна бути зосереджена не лише на масштабах фіксованих руйнувань, а й на механізмах, що дозволяють перетворити масив фактичних даних на сукупність доказів, придатних для встановлення складу воєнного злочину, а сам злочин – на основу подальшого реституційного провадження.

Постановка завдання. Мета статті полягає у формуванні цілісної правової рамки для оцінки посягань на культурні цінності в умовах міжнародного збройного конфлікту через інтеграцію питань кваліфікації, доказування та витребування з оперттям на практику міжнародних судів, національну судову практику та порівняльні моделі реституції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова розробка теми відбувається у двох мало перетинаних площинах. Перша об'єднує українські дослідження з кримінально-правової кваліфікації порушень законів і звичаїв війни. А. А. Вознюк та І. В. Жук розглянули безпосередні об'єкти, предмети та потерпілих від злочину, передбаченого статтею 438 КК України, у контексті посягань на національні цінності, відзначивши розбіжність між національною та міжнародною термінологією [1]. В. О. Шульга присвятила окрему публікацію проблемам повернення культурних цінностей під час збройних конфліктів та правовим перешкодам реституції [4].

Друга площина – доктринальне опрацювання процесуальних і міжнародно-правових питань. О. М. Дроздов, О. М. Дроздова та І. В. Басиста дослідили виклики доказування у провадженнях про геноцид у МКС та стандарти ЄСПЛ, що значною мірою застосовні до доказування воєнних злочинів проти культурної спадщини [19]. І. В. Басиста, О. М. Дроздов, О. М. Дроздова, В. С. Ковтун та С. О. Шульгін проаналізували соціально-правові наслідки ратифікації Україною Римського статуту, наголошуючи на незавершеності гармонізації національного матеріального і процесуального права з нормами Статуту [16]. О. М. Дроздов та В. С. Ковтун опрацювали проблематику міжнародного співробітництва за Люблянсько-Гаазькою конвенцією [3]. Колектив у складі І. В. Гловюк, О. М. Дроздова, В. А. Завтура та О. М. Дроздової концептуалізував позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини у кримінальному провадженні [2]. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні України в контексті практики ЄСПЛ розкрито у спільній праці О. М. Дроздова, В. І. Гринюка, С. С. Ковальчук, Л. Г. Коритко та Г. К. Кретової [20]. Емпіричну базу дослідження формують звіти ЮНЕСКО [18], дані Міністерства культури та стратегічних комунікацій [15], аналітичні матеріали Київської школи економіки [10], доповіді Української Гельсінської спілки з прав людини [14], матеріали Центру політико-правових реформ [11] та звіт Національного інституту стратегічних досліджень [5]. Поза увагою досліджень залишається інтегративний підхід, що системно поєднує кваліфікацію, доказування і витребування на матеріалі сучасних проваджень, пов'язаних із Україною. Заповненню зазначеного прогалини й присвячена ця стаття.

Результати дослідження. Понятійна неоднорідність є першою методологічною перешкодою, що ускладнює юридичну оцінку посягань на культурне надбання. Національне законодавство України оперує термінами «об'єкт культурної спадщини», «пам'ятка культурної спадщини», «культурні цінності», «національні цінності», тоді як міжнародне гуманітарне право і Римський статут використовують поняття «cultural property» та «cultural heritage», які лише частково збігаються з національними категоріями. Велика Палата Верховного Суду розкрила, що об'єкт культурної спадщини є родовим поняттям, а пам'ятка культурної спадщини – це об'єкт, цінність якого підтверджена в установленому порядку, причому щодо археологічних пам'яток та пов'язаних з ними рухомих предметів діє режим державної власності, який визначає й засоби цивільного захисту, зокрема негативний позов [9]. Ратифікація Україною Римського статуту 25 жовтня 2024 року [16] зробила питання гармонізації категоріального апарату не лише академічним, а й практично-процесуальним: переклад окремих положень Статуту виявився неточним, що породжує ризик розбіжного тлумачення складів злочинів у національному провадженні [16, с. 268].

Понятійна впорядкованість дозволяє розмежувати три масиви протиправної поведінки. Перший утворюють умисні атаки на об'єкти культурної спадщини, які підпадають під заборону статті 8(2)(b)(ix) Римського статуту в умовах міжнародного збройного конфлікту. Другий складається із розграбування музейних фондів – привласнення майна, що становить культурне надбання, та його незаконного переміщення на територію держави-агресора. Третій масив об'єднує діяння, що формально не зводяться до прямого знищення: незаконні археологічні розкопки на окупованих територіях, вивезення археологічних знахідок, передача об'єктів у користування третім суб'єктам, псевдореставрація, що нищить автентичність. Для кожного з масивів характерні відмінні елементи складу, доказова конструкція та інструментарій реституції, що підтверджує методологічну неприпустимість їх змішування у юридичному викладі.

Кваліфікаційна рамка міжнародного кримінального права. Міжнародна кримінальна юриспруденція виробила відносно чіткий каркас для оцінки посягань на культурні цінності. У справі *The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi* Міжнародний кримінальний суд уперше розглянув обвинувачення, зосереджене виключно на умисних атаках проти культурної спадщини [22]. Судова палата VIII визнала підсудного винним у вчиненні воєнного злочину, передбаченого статтею 8(2)(e)(iv) Римського статуту, наголосивши, що знищення культурної спадщини несе послання терору, руйнує частину спільної пам'яті людства і позбавляє людство здатності передавати свої цінності та знання майбутнім поколінням [22, § 80]. У наказі про репарації від 17 серпня 2017 року Палата встановила відповідальність на суму 2,7 млн євро та сформулювала концепцію шкоди, яка включає втрати локальної громади, держави та міжнародної спільноти. Зазначений підхід принципово впливає на структуру вимог про відшкодування у справах, пов'язаних з Україною.

Практика МТКЮ доповнює зазначений підхід. У справі *Strugar* підтверджено, що захист культурного об'єкта втрачається лише за його фактичного використання у військових цілях, а не через саму наявність військової активності поблизу [24]. У справі *Jokić* визнано можливість

сукупної кримінально-правової оцінки знищення культурної власності та інших порушень законів і звичаїв війни [23]. Сукупно ці рішення дозволяють виокремити ключові елементи доказування: пехус із збройним конфліктом, умисел, статус об'єкта та обставини його можливого військового використання.

Стаття 438 КК України та ризик змістової еквівокації. У національній правовій системі правовою основою кримінально-правової реакції на посягання на культурні цінності є стаття 438 Кримінального кодексу України, що криміналізує порушення законів та звичаїв війни, передбачених міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою. Норма має бланкетний характер і відсилає до Гаазької конвенції 1954 року, Другого протоколу до неї 1999 року, Женевських конвенцій та Додаткових протоколів. Касаційний кримінальний суд Верховного Суду у постанові від 28 лютого 2024 року у справі № 753/14148/21 підтвердив належність кваліфікації за частиною першою статті 438 КК діянь, спрямованих на реалізацію політики держави-агресора в окупованому Криму [13]. Доктринальна позиція, обгрунтована Великою Палатою Верховного Суду в інших провадженнях, передбачає, що дії, які у збройному конфлікті охоплюються заборонами міжнародного гуманітарного права і становлять його серйозне порушення, отримують кримінально-правову оцінку лише за статтею 438 КК і не потребують додаткової правової оцінки за загальнокримінальними складами. Стале вживання зазначеного підходу важливе для запобігання змістовій еквівокації – підміні воєнних злочинів проти культурної спадщини статтями про умисне знищення майна, крадіжку чи самовільне зайняття земельних ділянок, що знижує тяжкість обвинувачення та позбавляє діяння його справжньої міжнародно-правової оцінки. Слід водночас констатувати, що окрема касаційна лінія саме щодо атак на культурну спадщину в українській практиці перебуває на стадії формування, а наявні рішення Верховного Суду стосуються переважно інших проявів порушення законів і звичаїв війни.

Масштаби посягань і міжнародна верифікація. Хронологія посягань бере початок з 2014 року, коли в результаті незаконної анексії Криму під контроль Російської Федерації перейшли 39 державних музеїв із сукупним фондом понад 1,2 мільйона предметів [5]. Регіональний моніторинг засвідчив привласнення Росією щонайменше 12 612 пам'яток національного та місцевого значення, фондів 773 бібліотек, 26 музеїв і 5 історико-культурних заповідників протягом десятиліття окупації. Інститут археології Російської академії наук та Державний Ермітаж визначені як основні суб'єкти незаконної діяльності на території півострова, що супроводжується вивезенням знайдених артефактів на територію Російської Федерації та зміною функціонального призначення об'єктів усесвітньої спадщини [5].

Повномасштабне вторгнення лютого 2022 року багаторазово збільшило обсяг руйнувань. Станом на кінець січня 2025 року Міністерство культури та стратегічних комунікацій зафіксувало 1 333 пошкоджених пам'ятки культурної спадщини у 18 областях та місті Києві: 131 пам'ятку національного значення, 1 126 – місцевого, 76 – щойно виявлених об'єктів [15]. Окрім зазначеного, Міністерство повідомляє про 2 185 об'єктів культурної інфраструктури, що зазнали пошкоджень або руйнувань. Незалежну верифікацію здійснює ЮНЕСКО, яка станом на 26 листопада 2025 року підтвердила пошкодження 512 об'єктів: 152 релігійні споруди, 268 будівель історичного або мистецького значення, 37 музеїв, 33 пам'ятники, 18 бібліотек, 3 археологічні об'єкти, 1 архів [18]. Розбіжність між показниками Міністерства та ЮНЕСКО (1 333 проти 512) пояснюється методологічними відмінностями: міжнародна організація верифікує кожен факт через перехресну перевірку джерел, супутникові знімки спільно з UNOSAT та польові інспекції, тоді як національний облік охоплює ширше коло об'єктів і ґрунтується на даних обласних військових адміністрацій.

За даними ЮНЕСКО, кількість верифікованих пошкоджених об'єктів зросла з 240 у лютому 2023 року до 512 у листопаді 2025 року, причому найдинамічніше зростала кількість пошкоджених історичних та мистецьких будівель [18].

Окрему категорію посягань становить розграбування музейних колекцій. За даними Міністерства, музейний фонд України налічує близько 12 мільйонів експонатів, з яких понад 1,4 мільйона предметів перебуває в окупації або вже викрадено. Найбільш задокументованим випадком є розграбування Херсонського обласного краєзнавчого музею, де зберігалось понад 180 тисяч предметів і звідки восени 2022 року, напередодні деокупації Херсона, упродовж двох днів було вивезено приблизно 23 тисячі експонатів [6; 8]. Аналогічного пограбування зазнав Херсонський художній музей імені О. Шовкуненка, звідки вивезено понад 10 тисяч творів мистецтва, що становить близько 90 % колекції [7]. Наприкінці 2023 року Російська Федерація закріпила розграбування на законодавчому рівні: запроваджено зміни до закону про музеї, які

визнають музейні колекції на окупованих територіях «цілісними та неподільними», забороняють їх повернення та вимагають внесення до каталогу Музейного фонду РФ до 2027 року. Зазначене унаочнює інституціоналізацію протиправної діяльності і свідчить, що проблема витребування культурних цінностей не зводиться до питань фізичної доступності об'єктів, а є предметом нормативного протистояння.

Фінансовий вимір втрат також свідчить про необхідність перегляду масштабу правового реагування. За оцінками Київської школи економіки, станом на початок 2024 року прямі збитки інфраструктурі культури, релігії та туризму становили 2,4 мільярда доларів США [10]. Подальші уточнені дані ЮНЕСКО подають 4,1 мільярда доларів прямих збитків і 29,3 мільярда доларів втрат доходів культурного та туристичного секторів. Зазначені цифри отримують самостійне процесуальне значення в контексті майбутніх компенсаційних механізмів і підтверджують структурний характер шкоди.

Доказовий контур: документування versus доказування. У провадженнях про посягання на культурні цінності найскладнішим практичним питанням залишається перетворення міжнародного документування на процесуально допустимі докази. Звіти ЮНЕСКО, аналітика DECOPE, цифрові каталоги Backup Ukraine, бази Інтерполу, супутникові знімки UNOSAT, OSINT-матеріали, citizen-generated videos та 3D-моделі мають високу орієнтуючу і переконуючу цінність, проте безпосередньо як докази у кримінальному провадженні вони не визнаються без додаткового процесуального оформлення. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає шлях їх легалізації через міжнародну правову допомогу, залучення авторів звітів як свідків чи спеціалістів, проведення відповідних експертиз. Зазначений шлях є тривалим, ресурсоємним і часто ускладнюється тим, що оригінальні матеріали зберігаються поза національною юрисдикцією [19, с. 73–79; 16, с. 270].

Розмежування міжнародного документування та кримінально-процесуального доказування є концептуальним. Документування фіксує факт пошкодження і його обсяг; доказування потребує встановлення обставин складу злочину з опертям на джерела, що задовольняють вимоги належності, допустимості, достовірності та достатності. Цифрові матеріали отримують статус доказу лише за умови дотримання комплексу технічних і процесуальних вимог. До них належать:

- підтвердження автентичності файлів та збереження оригінальних метаданих (час, місце, пристрій, ідентифікатори завантаження);
- геолокаційна верифікація з опертям на ландшафтні маркери, відкриті картографічні джерела і супутникові зображення;
- часова верифікація через зіставлення метаданих, погодних даних, тіней і незалежних повідомлень;
- документований ланцюг збереження (chain of custody) – від моменту фіксації до моменту використання у провадженні;
- триангуляція з даними з інших джерел, що знижує ризик підробки чи маніпуляції;
- фіксація алгоритмічних та когнітивних упереджень, що можуть впливати на інтерпретацію зорової інформації.

Останній пункт є критичним для правильної оцінки доказової сили відеозаписів. Дослідження психології сприйняття переконливо доводять, що упередження прив'язки (anchoring bias) та асоціативні упередження здатні викривлювати інтерпретацію відеоматеріалу і спрямовувати слідство в наперед сформоване русло. Без процесуальних запобіжників – можливості ефективного оспорування доказу стороною захисту, експертної верифікації, перехресної перевірки незалежними джерелами – переконлива візуалізація ризикує підмінити доказування і породити процесуально вразливий результат [20, с. 285–287]. Берклський протокол з міжнародних розслідувань на основі цифрових відкритих джерел становить методологічну рамку, яка інтегрує перелічені вимоги в єдиний робочий стандарт і застосовується слідчими підрозділами разом із внутрішніми процедурами автентифікації.

Окремої уваги потребує співвідношення доказування з міжнародним співробітництвом. Люблянсько-Гаазька конвенція 2023 року створила нормативну основу для запитів про взаємну правову допомогу у справах про геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини, проте її практичне впровадження потребує паралельної модернізації національних механізмів. О. М. Дроздов та В. С. Ковтун влучно охарактеризували Конвенцію як інструмент, що ризикує залишитися *putum ius* за відсутності внутрішніх процедурних рішень [3, с. 631–635]. Для провадження про посягання на культурну спадщину це означає необхідність формування єдиного процесуального стандарту, який забезпечує і визнання іноземних доказів, і збереження українського стандарту допустимості.

Інституційні виклики досудового розслідування. Кількісні параметри проваджень виявляють структурну переважаність слідчих органів. Станом на квітень 2025 року розпочато 159 тисяч кримінальних проваджень за фактами вчинення злочинів військовими Російської Федерації та їхніми пособниками, проте підозрюваних у воєнних злочинах нараховується близько 850, із яких 608–610 справ розглядаються судами, а засуджено 158 осіб [11]. Зазначена диспропорція безпосередньо позначається на провадженнях, пов'язаних із культурною спадщиною, які за умов обмежених ресурсів отримують нижчий пріоритет порівняно зі злочинами проти життя і здоров'я.

Перша і найгостріша проблема полягає у неможливості доступу до об'єктів злочинного посягання, розташованих на тимчасово окупованих або активно обстрілюваних територіях, що виключає проведення оглядів місця події, призначення експертиз і допитів свідків безпосередньо на місці. Дослідження Української Гельсінської спілки з прав людини виявило, що у половині проаналізованих кримінальних проваджень щодо міжнародних злочинів фактично не ведеться активне досудове розслідування, а 87,9% опитаних потерпілих вважають розслідування своїх справ неефективними [14]. У контексті позитивних зобов'язань держави, концептуалізованих у спільній праці І. В. Гловюк, О. М. Дроздова, В. А. Завтура та О. М. Дроздової, такий стан не може отримати простого посилання на об'єктивні труднощі і потребує системних інституційних кроків [2, с. 167–172].

Друга проблема стосується відсутності повноцінних реєстрів та інвентарних описів. Порівняння двох херсонських музеїв унаочнює прямий зв'язок між якістю довоєнного обліку і перспективою повернення викрадених предметів. Херсонський художній музей імені О. Шовкуненка мав упорядковану систему обліку, що дозволило після деокупації розпочати ідентифікацію вивезених творів – станом на початок 2024 року працівники ідентифікували понад 80 картин, використовуючи бази відеоматеріалів. Натомість у Херсонському обласному краєзнавчому музеї разом із найціннішими предметами окупанти викрали всю облікову документацію – уніфіковані паспорти, облікові картки, наукові описи та фотографії експонатів, що практично унеможливило подання ефективних запитів до Інтерполу [6; 12]. Третя проблема – нестача фахівців: понад половина слідчих Національної поліції не залучена до розслідування міжнародних злочинів, а лише близько 12% опитаних пройшли спеціальне навчання щодо особливостей розслідування зазначеної категорії справ. Розслідування злочинів проти культурної спадщини потребує не тільки юридичної кваліфікації, а й спеціальних знань у галузі мистецтвознавства, археології, музеєзнавства і реставрації, що передбачає системне залучення відповідних спеціалістів та експертів.

Найсуттєвішим змістовним викликом є фрагментарність доказування у поєднанні з вимогою стандарту «поза розумним сумнівом». Кожний епізод складається з обставин, що мають бути встановлені окремо: час удару або незаконного вивезення, тип боєприпасу або спосіб проникнення, обсяг шкоди, стан об'єкта до та після посягання, а у випадках розграбування – ідентифікація кожного вилученого предмета. Принципово важливим є встановлення контекстуального елемента, що пов'язує конкретне діяння з міжнародним збройним конфліктом, оскільки саме nexus перетворює знищення майна на воєнний злочин [20, с. 286–289]. Без належного доказування зв'язку діяння з конфліктом виникає ризик кваліфікації за загальнокримінальними складами, що спотворює правову природу посягання і знецінює міжнародно-кримінальну рамку. Розмежування цілеспрямованих злочинів проти культурних об'єктів від супутньої шкоди (*collateral damage*) також неможливе без детального аналізу кожного епізоду, що в умовах тисяч проваджень перетворюється на майже нездійсненне завдання за наявних кадрових ресурсів.

Порівняльні моделі витребування викрадених культурних цінностей. Перспектива повернення фондів, переміщених під час збройного конфлікту, значною мірою залежить від нормативної інфраструктури держав-ринків і практики їх судів. Зарубіжна практика дозволяє виокремити три ключові чинники успіху реституції: здатність держави довести первинне право власності або право негайного володіння предметом; можливість індивідуалізації об'єкта; подолання заперечень про добросовісне набуття та набувальну давність. Зазначений каркас формується сукупністю прецедентних рішень, які стали орієнтирами міжнародної доктрини.

У справі *United States v. Schultz* Апеляційний суд другого округу США підтвердив, що національні *patrimony laws* держав походження культурних цінностей створюють юридично визначане право власності, а вилучення предметів після набрання чинності таким законом перетворює їх на «вкрадене майно» у розумінні *National Stolen Property Act*. Закон Єгипту № 117 від 1983 року, який оголосив усі знайдені після його прийняття старожитності власністю Єгипетської держави, був визнаний справжнім *patrimony law*, а не лише експортним обмеженням [25].

Зазначений підхід має пряме значення для української ситуації, оскільки Закон України «Про охорону культурної спадщини» закріплює державну власність на археологічні об'єкти і пов'язані з ними рухомі предмети, що відкриває можливість визнання вилучених на окупованій території артефактів вкраденим майном у юрисдикціях, які сприймають *patrimony*-аргумент.

Справа *Government of the Islamic Republic of Iran v The Barakat Galleries Ltd* розкриває механіку визнання іноземного права власності у спорах про археологічні предмети. Апеляційний суд Англії та Уельсу підкреслив, що для визнання *title* не має значення формальне найменування правового відношення в іноземному праві, важливим є його зміст: якщо сукупність прав, наданих іноземною державою, еквівалентна власності за англійським правом, то вона визнається такою для цілей колізійного аналізу [21]. Суд відступив від стриманої позиції, окресленої у попередній справі *Attorney-General of New Zealand v Ortiz*, і визнав значно ширші можливості для держави походження вимагати реституції предметів. Зазначений зсув особливо цінний для України, де питання відновлення права власності на археологічні предмети, вилучені на окупованих територіях, потребуватиме доведення обсягу і змісту прав, передбачених національним законодавством.

Справа *Cassirer v. Thyssen-Bornemisza Collection Foundation*, розглянута Верховним Судом США 21 квітня 2022 року, формує загальний підхід до колізії правопорядків у спорах про культурні цінності, переміщені внаслідок репресивних режимів. Судова палата одноголосно постановила, що у позовах за *Foreign Sovereign Immunities Act* суд має застосовувати ту саму колізійну норму, яка діяла б у позові проти приватної особи в межах форуму [17]. Прикладне значення для України виявляється у двох вимірах: уведення категорії «викрадено внаслідок зловживання владою» дає можливість протиставити її доктрині набувальної давності у юрисдикціях, де така можлива (зокрема за іспанським правом), а вибір застосовного права наближає правове регулювання до найбільш зацікавленого правопорядку, яким у нашому випадку є український. Зазначені прецеденти формують єдиний наратив: успіх реституції потребує не лише доказової бази щодо вилучення, а й системних аргументів про природу первинного права та про неможливість його затирання шляхом подальшого добросовісного набуття або давнісного володіння.

Прямим практичним наслідком зазначених порівняльних моделей є переоцінка значення довоєнного обліку та фотофіксації музейних предметів. Якість каталогізації, наявність уніфікованих паспортів, фотографічного забезпечення та цифрових копій облікової документації стає не лише обліковим, а й прямим кримінально-процесуальним і реституційним чинником, що визнає перспективу повернення фондів. Втрата облікової документації Херсонського краєзнавчого музею є показовим уроком: відсутність ідентифікаційних характеристик окремих предметів унеможливило подання ефективних запитів до Інтерполу і фактично знецінює перспективи майбутньої реституції незалежно від політичної кон'юнктури.

Висновки. Проведене дослідження свідчить, що посягання на культурні цінності в умовах міжнародного збройного конфлікту потребують комплексного правового реагування, яке поєднує належну кримінально-правову кваліфікацію, процесуальне доказування та механізми подальшого витребування незаконно переміщених предметів. Умисні атаки на об'єкти культурної спадщини, розграбування музейних фондів, незаконні археологічні роботи, вивезення культурних цінностей та втручання, що призводять до втрати автентичності пам'яток, мають різну юридичну природу та потребують самостійних доказових конструкцій.

Для кваліфікації таких діянь за статтею 438 КК України визначальними є встановлення зв'язку діяння зі збройним конфліктом, статусу культурного об'єкта, характеру його використання та суб'єктивної сторони діяння. При цьому міжнародне документування не може автоматично ототожнюватися з кримінально-процесуальним доказуванням: OSINT-матеріали, супутникові знімки та інші цифрові джерела потребують автентифікації, верифікації та забезпечення належного ланцюга збереження.

Перспектива повернення викрадених культурних цінностей безпосередньо залежить від можливості індивідуалізації предмета та підтвердження первинного права на нього, що зумовлює необхідність належного обліку, фотофіксації та цифрового резервування музейної документації ще до виникнення реституційного спору. Відтак ефективність розслідування посягань на культурні цінності визначається не лише якістю фіксації окремого епізоду, а здатністю сформулювати цілісний доказовий масив, придатний одночасно для кримінального переслідування винних, обґрунтування заподіяної шкоди та подальшого повернення незаконно переміщених культурних цінностей.

Список використаних джерел:

1. Вознюк А. А., Жук І. В. Порухнення законів і звичаїв війни: безпосередні об'єкти, предмети та потерпілі від злочину. Загальні положення «Jus in bello». *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2023. №4. С. 57–74. DOI: 10.33766/2524-0323.100.57-74. URL: <https://luhbuletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/article/view/33> (дата звернення: 17.02.2026).
2. Гловюк І. В., Дроздов О. М., Завтур В. А., Дроздова О. М. До розробки концепту позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини у кримінальному провадженні. *Право України*. 2022. № 1. С. 156–189. URL: https://pravoua.com.ua/ua/store/pravoua/pravo_2022_1/pravo_2022_1_s156/ (дата звернення: 17.02.2026).
3. Дроздов О. М., Ковтун В. С. Люблянсько-Гаазька конвенція: nudum jus у сфері міжнародного співробітництва чи довгоочікуваний глобальний прорив? *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 628–642. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-11/155. URL: http://lsej.org.ua/11_2023/152.pdf (дата звернення: 17.02.2026).
4. Шульга В. О. Проблеми повернення культурних цінностей під час збройних конфліктів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 87, ч. 4. С. 318–323. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/03/51-2.pdf> (дата звернення: 17.02.2026).
5. Аналіз загроз знищення, незаконного привласнення та вивезення рухомих культурних цінностей України на територію Російської Федерації. *Національний інститут стратегічних досліджень* : офіц. вебсайт. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/analiz-zahroz-znyshchennya-nezakonnoho-pryvlasnennya-ta-vyvezennya> (дата звернення: 17.02.2026).
6. Викрадені історії: як Росія грабувала Херсонський краєзнавчий музей. Куншт. 2025. URL: <https://www.kunsht.com.ua/articles/kherson-muzei> (дата звернення: 17.02.2026).
7. Вкрадена культурна спадщина: куди окупанти вивезли найцінніші музейні експонати півдня України? *Радіо Свобода*. 2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovyya-vkradena-kulturna-spadshchyna-kudy-vyvozyat-okupanty-ekspanaty/32853927.html> (дата звернення: 17.02.2026).
8. «Вони вкрали українську душу»: росіяни спустошили херсонські музеї. *Hromadske*. 2022. URL: <https://hromadske.ua/posts/voni-vkrali-ukrayinsku-dushu-rosiyani-spustoshili-hersonski-muzei> (дата звернення: 17.02.2026).
9. Держава може захищати археологічні об'єкти через негаторний позов: висновок Великої Палати Верховного Суду. *Судово-юридична газета*. 2025. URL: <https://sud.ua/uk/news/sudebnaya-praktika/357884-gosudarstvo-mozhet-zaschischat-arkheologicheskie-obekty-posredstvom-negatornogo-iska-verkhovnyu-sud> (дата звернення: 17.02.2026).
10. Звіт про прямі збитки інфраструктури України внаслідок російської агресії. *Київська школа економіки*. 2024. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf (дата звернення: 17.02.2026).
11. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни: двадцять запитань та відповідей. Центр політико-правових реформ. 2025. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kryminalna-vidpovidalnist-za-porushennya-zakoniv-ta-zvy chayiv-vijny-dvadtysat-zapytan-ta-vidpovidej/> (дата звернення: 17.02.2026).
12. Найближчим часом Херсонський обласний краєзнавчий музей не зможе ідентифікувати всі експонати, які вкрали російські окупанти. *Детектор медіа*. 2023. URL: <https://detector.media/infospace/article/220417/2023-12-11-nayblyzhchym-chasom-khersonskyy-oblasnyy-kraieznavchyy-muzei-ne-zmozhe-identyfikuvaty-vsi-ekspanaty-yaki-vkraly-rosiyski-okupanty/> (дата звернення: 17.02.2026).
13. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 28 лютого 2024 року у справі № 753/14148/21, провадження № 51-6134км23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117442733> (дата звернення: 17.02.2026).
14. Розслідування воєнних злочинів в Україні: правозахисники анонімно опитали правоохоронців і зібрали дані. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. 2023. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/rozsliduvannia-voiennykh-zlochyniv-v-ukraini-zvit/> (дата звернення: 17.02.2026).
15. 1333 пам'ятки культурної спадщини та 2185 об'єктів культурної інфраструктури постраждали в Україні через російську агресію станом на кінець січня 2025 року. *Міністерство культури та стратегічних комунікацій* : офіц. вебсайт. 2025. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/1333-pamyatky-kulturnoyi-spadshhyny-ta-2185-obyektiv-kulturnoyi-infrastruktury->

postrazhdaly-v-ukrayini-cherez-rosijsku-agresiyu-stanom-na-kinecz-sichnya-2025-roku/ (дата звернення: 17.02.2026).

16. Basysta I., Drozdov O., Drozdova O., Kovtun V., Shulhin S. Social and legal consequences of Ukraine's ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court. *Social and Legal Studies*. 2025. Vol. 8, No. 2. P. 262–275. DOI: 10.32518/sals2.2025.262. URL: https://sls-journal.com.ua/web/uploads/pdf/SLS_Vol.8_No.2_2025-262-275.pdf (Last accessed: 17.02.2026).

17. Cassirer v. Thyssen-Bornemisza Collection Foundation, 596 U.S. 107 (2022). Supreme Court of the United States. URL: https://www.supremecourt.gov/opinions/21pdf/20-1566_8nj9.pdf (Last accessed: 17.02.2026).

18. Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO. *UNESCO* : official website. 2025. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco> (Last accessed: 17.02.2026).

19. Drozdov O., Drozdova O., Basysta I. Genocide Trials in the International Criminal Court: Challenges of Fact-finding, the Ukrainian Case and ECHR Standards. *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*. 2025. Vol. 11. P. 64–90. URL: <https://kmlpj.ukma.edu.ua/article/view/348968> (Last accessed: 17.02.2026).

20. Drozdov O., Hryniuk V., Kovalchuk S., Korytko L., Kret G. The standard of proof «beyond a reasonable doubt» in criminal proceedings of Ukraine in the context of the ECHR case-law. *Amazonia Investiga*. 2021. Vol. 10, No. 46. P. 281–289. DOI: 10.34069/AI/2021.46.10.27. URL: <https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1860> (Last accessed: 17.02.2026).

21. Government of the Islamic Republic of Iran v The Barakat Galleries Ltd, [2007] EWCA Civ 1374. *England and Wales Court of Appeal*. URL: <https://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Civ/2007/1374.html> (Last accessed: 17.02.2026).

22. Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi, ICC-01/12-01/15, Trial Chamber VIII, Judgment and Sentence (27 September 2016). *International Criminal Court*. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01-12-01-15-171> (Last accessed: 17.02.2026).

23. Prosecutor v. Miodrag Jokić, IT-01-42/1-S, Trial Chamber, Sentencing Judgment (18 March 2004). *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*. URL: https://www.icty.org/x/cases/miodrag_jokic/tjug/en/jok-sj040318e.pdf (Last accessed: 17.02.2026).

24. Prosecutor v. Pavle Strugar, IT-01-42-A, Appeals Chamber, Judgement (17 July 2008). *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*. URL: <https://www.icty.org/x/cases/strugar/acjug/en/080717.pdf> (Last accessed: 17.02.2026).

25. United States v. Frederick Schultz, 333 F.3d 393 (2d Cir. 2003). U. S. Court of Appeals for the Second Circuit. URL: <https://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/F3/333/393/603190/> (Last accessed: 17.02.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026